

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

9
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 464 sahifa, 30-sentyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari
Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning o'рни.....	7
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
Qishloq xo'jaligida sug'orish tizimlari boshqaruvini rivojlantirish yo'llari	11
Mirjamilova Hulkar Nurali qizi , assistent	
Yangi O'zbekiston sharoitida o'simliklar karantini tizimi faoliyatini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish	15
Alimov Murodkosim Achilovich , mustaqil izlanuvchi	
"Yashil iqtisodiyot" da energetika sohasini investitsion holatining statistik tahlili	20
Umarov Faxriddin Umar o'g'li , katta o'qituvchi	
Yoqilg'i-energetika korxonalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsion faoliyatning ahamiyati	26
Ergashev Muhibbek Aslam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Tog'li hududlarda turizm biznesining rivojlanishi	31
Abduvakil Alimov Komil o'g'li , tayanch doktorant	
Ta'lim turizmining nazariy asoslari va O'zbekistondagi tendensiyalari.....	38
Maxmudova Nodira O'ktamovna , tayanch doktorant	
Turizmga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	43
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , tayanch doktorant	
Mintaqaviy investitsion loyihalarning jozibadorligi tahlillari masalalari	46
Davlyatshayev Akmal Ashurmamatovich , dotsent, i. f. n.	
Yashil iqtisodiyotning tijorat banklaridagi ahamiyati va ularning raqamlashuvi	51
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi , dotsent, PhD	
Turizmni rivojlantirishda "Tourism 4.0" konsepsiyasini joriy etish masalalari	57
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Davlat tomonidan qishloq xo'jaligini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish	62
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD; Jabborov Jahongir Abduvohid o'g'li , magistrant	
Перспективные направления "Зелёной химии" для Республики Узбекистан.....	66
Султанходжаев Бахтиёр Забихуллаевич	
O'zbekistonda transport va logistika sohasini rivojlantirish strategiyasi	73
Usmonov Botir , magistr	
Hududlarda investitsion faollikni oshirishga qaratilgan mexanizmni takomillashtirish	78
Sunatullayeva Shaxnoza Xurshid qizi , tayanch doktorant	
Qurilish tarmoqlarida boshqaruv faoliyatining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili.....	82
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich , PhD	
Connection between interest rate on loans, cash flow and turnover of funds	87
Sharbat Abdullaeva , Professor; Sardor Abdullaev , the applicant	
Econometric Analysis of the Impact of IPO on the Market Capitalization of Companies	92
Shakhzod Saydullaev , PhD.	
Davlat xaridlarini takomillashtirishda byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning mohiyati va zarurligi	101
Raximjonov Kamronbek Ilxomjon o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekistonda to'lov tizimining raqamli transformatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari.....	105
Otamurodov Shavkat Nusratillayevich , i. f. d. (DSc); Eshqulova Nasiba Normo'minovna , o'qituvchi	
Tijorat banki xizmatlarida ta'lim kreditining o'рни va uni takomillashtirish masalalari.....	110
Eldor Uskanov , mustaqil tadqiqotchi	
Korxonaning strategik boshqaruvini takomillashtirish	114
Maxmudov Nosir Maxmudovich , professor; Elmurodov Faxriddin Farxodovich , magistratura tinglovchisi	

Respublikada kichik biznesni moliya-kredit mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlash masalalari.....	120
Ergashev Otamurod Toshtemirovich, PhD	
Mulk iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muammo va yechimlar.....	125
Ermatov Musojalil Komilovich, kafedra dotsenti v. b.; Abdunazarov Oybek Abdumutalibovich, katta o'qituvchi	
Using intelligent and decision support systems for developing University Curriculum: semi-automated need analysis approach.....	132
Abduraxmanov Zafar Batirovich; Ikromov Sayidolim Ismoilovich	
Challenges of Developing a Competitive Environment in the Context of Economic Liberalization.....	138
Akobirova Nodira Najmiddin qizi, asisstant	
Topical Issues of the Development of Recreational-Tourist and Military-Recreational Activities.....	141
Alimova Guzal Alisherovna, PhD in economics, docent	
Kreditlash jarayonlarida xulq-atvor iqtisodiyoti omilini joriy etish istiqbollari.....	146
Jo'rayeva Sevara Zakirovna, mustaqil izlanuvchi (PhD)	
Portfelli xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	152
Kamilova Iroda Xusniddinovna, PhD	
Exploring the Ethical Dimensions of Artificial Intelligence in Advancing Human Rights and Sustainability	156
Matkarimova Gulchekhra Abdusamatovna, Professor	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashning nazariy asoslari.....	163
Maxmudov Rahimjon Xamid o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Barqaror iqtisodiy o'sishga yalpi talab va yalpi taklif omillarining ta'siri.....	170
Nabiyev Ulug'bek Mirodiljon o'g'li, tayanch doktorant	
The potential advantages of implementing the Total Quality Education Management (TQEM) concept	175
Otakulov Makhamadjon, PhD	
Kichik yashil biznesni yanada rivojlanitirish imkoniyatlari.....	181
Raximova Kizlarxon Ne'matjon qizi	
Jamg'armalar investitsiyalar manbasi sifatida.....	185
Sadikova Ra'no Abdullayevna, i. f. n., dots.	
Davlat moliyasining moddiy asosini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish	188
Shamsiyev Shuxrat Sayfutdin o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Aholi turmush darajasini oshirishda ijtimoiy himoyaning o'rni	191
Sherjonov Sherjon Alijan o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar to'lov qobiliyatini aniqlashning nazariy-uslubiy masalalari.....	196
Adashaliyev Baxtiyorjon Valisher o'g'li, dekan o'rinbosari	
Kichik sanoat zonalari faoliyatini samarali boshqarish tamoyillari	203
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich, dotsent; Adilbekov Allayar Anvarbekovich, magistrant	
Aholini ijtimoiy himoya qilishda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning o'rni.....	206
Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li, mustaqil izlanuvchisi	
Использование методов управления для повышения эффективности производства на предприятиях.....	212
Алиева Надирахон Абдумаликовна, PhD. доц.; Тлеумуратова Мадинабону Дилмурат кизи, ст. 3-курса	
Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish.....	217
Z. G. Allaberganov, kafedra dotsenti	
Davlat fiskal (byudjet-soliq) siyosatining aholi bandligiga ta'siri va uni takomillashtirish.....	222
Asatullayev Xurshid Sunatullayevich, i. f. n., professor	
O'zbekistonda iqtisodiyot tarmoqlariga raqamli iqtisodiyotni shakllantirish omillari.....	228
Axmedova Yulduz Sunatullayevna, kafedra o'qituvchisi	
Moliyaviy risklarni baholash usullari, boshqaruvdagi yondashuvlari	232
Baymuratova Gulirayxon Tursunbayevna, kafedra dotsenti	

Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda biznes jarayonlarini boshqarish	236
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich , mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning ekonometrik modellashirish ko'rsatkichlari	242
Berdiyev Akram O'ktamovich , mustaqil izlanuvchi	
Innovatsion muhitni shakllanishi va rivojlanishida investitsiyaning zarurligi	253
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida yashil moliyalashtirishning nazariy asoslari va xususiyatlari	258
Botirov Erkinjon Xayitovich , kafedra dotsenti	
O'zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali investitsion salohiyatni oshirish	263
G'aybullayev Odil Baxtiyarovich , kafedra dotsenti v. b.	
Tadbirkorlik subyektlarining innovatsion loyihalarini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish	269
Jubanova Bayramgul Aymuratovna , PhD	
Soliq ma'muriyatchiligi va uni raqamlashtirishni ekspert baholash yo'llari	272
Ibragimov Boburshoh Bohodir o'g'li , i. f. d. (PhD), doktorant (DSc)	
Xalqaro standartlarga muvofiq buxgalteriya outsorserlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilishni takomillashtirish	278
Islomov Alisher Baxtiyor o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	284
Qurbonova Shaxrinnoz , tayanch doktorant	
Yerlarning degradatsiyaga uchrashi va oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar	288
Mamanazarova Nasiba Jo'rayevna , kafedra doktoranti	
Davlat sektorida ichki auditni tashkil etish xususiyatlari	292
Mamirjon Jaloliddinov , mustaqil izlanuvchi	
Финансирование акционерных общества через рынок капитала	297
Муминов Шохжахон Суюнович , ассистент кафедры	
Необходимость развития предпринимательской и страховой деятельности риски на рынке Узбекистана	302
Муютдинов Махмуд Жалелович , независимый исследователь	
Инвестиционная привлекательность как фактор экономического развития страны	307
Назарова Гузал Баходировна	
Tijorat banklarida kreditlash jarayonlarini takomillashtirish masalalari	312
Nozima Abdullayeva , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklarining xizmatlar sohasini kreditlash amaliyotiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili	316
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich , kafedra dotsenti v. b.	
Современное решение, которое положительно влияет на логистические услуги и резко снижает смертность на перекрестках	326
Тажимуратов Умид Рузमतovich , Бахриев Иброхим Исометдинович , кандидат медицинских наук, доцент; Жуманиёзов Эркин Худойбергенович , кандидат медицинских наук, доцент; Тажимуратов Рузмат Отажанович , кандидат медицинских наук, Тажимуратов Абдусами Умид угли , ученик 10 класса	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida dividend siyosati va tendensiyalari tahlili	333
Temirov Abdulaziz Alimjanovich , kafedra dotsenti, i. f. n.	
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан	339
Топилдиев Соҳибжон Раҳимжонович , DSc; Одилова Дилноза Барнаевна , PhD	
Portfelli xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	345
Tosheva Ziroat Aliqul qizi	

Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy jihatlarlari	349
To'rayeva Nafisa Odilovna , mustaqil izlanuvchi	
О достижениях Узбекистана в реализации национальных целей и задач устойчивого развития.....	355
Турсун Мухитович Ахмедов , и. ф. д., проф.; Гавхар Рустамовна Хидирова , докторант, и. ф. ф. д., доц.	
Влияние корпоративного управления в зеленой экономике	359
Уринов Бобур Насиллоевич , заведующий кафедрой	
Ko'chmas mulkni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari.....	366
Fayziyev Farrux Abdullaxojayevich , kafedra dotsenti	
Transport tizimi iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari.....	374
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich , DSc.	
Oliy ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning ayrim fundamental masalalari	382
Xayriddinov Sh. B. , mustaqil izlanuvchi	
Xalqaro raqamli valyuta bozorini rivojlantirish istiqbollari	385
Xolov Nabijon Qaxramonovich , PhD.	
Nodavlat notijorat tashkilotlarning rivojlanishi va hozirgi shart-sharoitlari	391
Xusanov Otabek Nishonovich , PhD, mustaqil izlanuvchi	
Banklarining aktivlarini daromadliligini oshirish yo'llari.....	396
Elbusinova Umida Xamidullayevna , kafedra dotsenti	
Особенности методики проведения аудита затрат на производство.....	401
Хилола Икрамова Ровшан кизи , базовый докторант	
Ta'lim islohotlarining ma'naviyatdagi o'rni	407
Bekdavlat Aliyev	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	412
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , kafedra dotsenti	
Moliyaviy barqarorligi tushunchasining konseptual mohiyati, turlari va asosiy tavsiflari.....	416
Eshquvatov Aziz Baxtiyorovich , mustaqil izlanuvchi	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy axloqiy konsepsiyalaridagi umumiylik va xususiylik.....	420
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , falsafa fanlari doktori (PhD)	
Yer resurslaridan foydalanishning iqtisodiy va huquqiy asoslari.....	424
Abdurahmanova Muqaddas Toxtasinovna	
Стратегии привлечения иностранных инвестиций для содействия устойчивому экономическому росту в Республике Узбекистан с акцентом на инициативы зеленого развития	431
Нилуфар Зикируллаева Дилмуродовна , аспирант	
Bank tizimi barqarorligini oshirishda kredit risklarining ahamiyati va ularni kamaytirish yo'llari	440
Xolmamatov Farhodjon Kubayevich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, professor	
Baholash faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari va uning huquqiy asoslari	446
Bobirjon Aktamov , mustaqil tadqiqotchi	
Suv resurslaridan foydalanishni iqtisodiy boshqarish samaradorligini kompleks baholash uslubiyoti.....	454
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarishni takomillashtirish metodologiyasini ishlab chiqish.....	459
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li	

XALQARO RAQAMLI VALYUTA BOZORINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Xolov Nabijon Qaxramonovich
PhD., Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro raqamli valyuta bozori xalqaro moliya bozorining bir qismi hisoblanishi tahlil qilingan, chunki raqamli valyutalar bilan operatsiyalar turli darajadagi xalqaro raqamli valyuta bozori ishtirokchilarining iqtisodiy jarayonlariga xizmat qiluvchi pul oqimlari harakati bilan bevosita bog'liqligi ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli pul, elektron pullar, raqamli valyutalar, talab va taklif, milliy raqamli valyuta.

Abstract: This article discusses that the international digital currency market is part of the international financial market, since transactions with digital currencies are directly related to the movement of cash flows that serve the economic processes of participants in the international digital currency market at different levels.

Key words: Digital money, electronic money, digital currencies, supply and demand, national digital currency.

Аннотация: В данной статье рассматривается, что международный рынок цифровых валют является частью международного финансового рынка, поскольку операции с цифровыми валютами напрямую связаны с движением денежных потоков, которые обслуживают экономические процессы участников международного рынка цифровых валют на разных уровнях.

Ключевые слова: Цифровые деньги, электронные деньги, цифровые валюты, спрос и предложение, национальная цифровая валюта.

KIRISH

Iqtisodiy va texnologik taraqqiyotning yangi bosqichi sifatida namoyon bo'layotgan raqamli inqilob insoniyat hayotini shiddat bilan o'zgartirib, keng imkoniyatlar yaratish bilan birga, xalqaro raqobat maydonining yanada keskinlashuv davrini boshlab berdi.

O'zbekistonda jadal rivojlanayotgan ijtimoiy va iqtisodiy islohotlar hamda, amalga oshirilayotgan davlat rivojlanish strategiyasining asosiy yo'nalishlaridan biri milliy pul bozorini rivojlantirish orqali iqtisodiyotga investitsiyalar jalb qilish va aholining investitsiyalardan daromad olish manbalarini yaratishdan iborat. Bozor iqtisodiyoti qonunlari asosida milliy iqtisodiyotni tashkil etgan har bir davlat pul bozorini rivojlantirmay erishib bo'lmaydi. Bozor iqtisodiyotiga o'tishning tarkibiy qismlaridan biri bu mamlakatning moliyaviy tizimini rivojlantirishdir. Rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, pul bozori rivojlanayotgan moliyaviy sektorning eng muhim segmentiga aylanmoqda. Bundan tashqari, pul bozorining rivojlanish darajasi bo'yicha, umuman moliya tizimini baholash mumkin. Pul bozori allaqachon umumjahon iqtisodiy siyosatining tarkibiy qismiga aylanib ulgurdi.

ADABIYOT SHARHI

Yevropa Markaziy banki ushbu pullarni elektron shaklda saqlanadigan va to'lovlarni amalga oshirishda qo'llanadigan pul qiymati sifatida belgilaydi. Ushbu pul qiymatini saqlash uchun ishlatiladigan texnologiyaga qarab, elektron pul turi apparat yoki dasturiy ta'minotga asoslangan bo'lishi mumkin, masalan, to'lov kartalari, virtual kartalar yoki to'lov hisoblari. Elektron pulni faqat vakolatli muassasalar, masalan, banklar va elektron pul institutlari (EMI) chiqarishi mumkin – ularning barchasi elektron pul chiqarish uchun litsenziyaga ega.

D. A. Kocherginning tadqiqotlarida shuni ko'rish mumkinki raqamli pul bu-pulning yangi shakli, elektron pullar bankning moddiylashtirilmagan shakli, elektron pul oldindan to'lanadigan moliyaviy mahsulot moliyaviy yoki to'lovning yangi turi xizmatlar depozitning o'rnini bosuvchi vosita hisoblanadi ^[1].

M. E. Isayevning fikricha raqamli pullar rasmiy, funksional, emissiyaviy, infrastrukturaviy bo'ladi ^[2]. L. M. Shigaleva esa raqamli pullarni quyidagilarga: mustaqil, boshqa turlardan farq qiluvchi kredit pullarining bir turi, naqd pulsiz va naqd pullarning bir turiga ajratadi ^[3].

T. Smitin ayirboshlash vositasini elektron impuls va "foizli aktiv" deb ta'riflashiga qaramay, innovatsiyalar evolyutsiyasi pul nazariyasi asoslarini, pul-kredit nazariyasining aniq shaklini qayta ko'rib chiqishni talab qilmaydi, deb ta'kidlaydi ^[4]. Smitinning xulosasi ajablanarli emas, chunki u tadqiqotchilarning to'lov tizimlariga qiziqishining an'anaviy yetishmasligini tasdiqlaydi va pul nazariyasi va to'lov tizimlaridagi o'zgarishlar odatda bir-biridan deyarli mustaqil ravishda o'rganilganligini tasdiqlaydi.

L. M. Shigaleva aksincha, ushbu tadqiqot to'lov tizimlaridan boshlanadigan pul tahlilini taklif qiladi ^[5]. U, asosan, ikki xil shaklda chiqarilgan raqamli pullarni chiqarishni talab qiluvchi to'lov tizimlariga yo'naltirilgan: oldindan to'lov kartalari va dasturiy mahsulotlar hisoblanadi.

Iqtisodiy adabiyotlarda "elektron pul" tushunchasini talqin qilishda ko'plab yondashuvlar keltirilgan va ularning barchasi umumiy xususiyatlarga va tasniflash segmentlariga ega.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada xalqaro raqamli valyuta bozori xalqaro raqamli valyuta bozoriga ta'sir qiluvchi omillar talab omillari va taklif omillariga va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Xalqaro raqamli valyuta bozori xalqaro moliya bozorining bir qismi hisoblanadi, chunki raqamli valyutalar bilan operatsiyalar turli darajadagi xalqaro raqamli valyuta bozori ishtirokchilarining iqtisodiy jarayonlariga xizmat qiluvchi pul oqimlari harakati bilan bevosita bog'liqdir.

Xalqaro raqamli valyuta bozori axborot tizimida ishlaydigan kriptovalyutalar va raqamli moliyaviy aktivlar yordamida xalqaro moliya harakatining bir shakli bo'lib, ular o'z navbatida blokcheynga asoslangan, shuningdek, Markaziy banklarning axborot tizimida ishlaydi.

Xalqaro raqamli valyuta bozori – bu raqamli valyuta bozorlari ishtirokchilari (milliy, mintaqaviy va xalqaro) o'rtasidagi milliy va xorijiy raqamli valyutalarning chiqarilishi va muomalasi hamda tegishli mahsulotlar va xizmatlar o'rtasidagi munosabatlar hisoblanadi. Ushbu munosabatlar natijasida moliyaviy resurslar raqamli ravishda quyidagicha taqsimlanadi: mamlakatlar ichida va mamlakatlararo bo'ladi.

Raqamli valyutalar va tegishli mahsulotlar va xizmatlar – kriptovalyutalar, tokenlar, Markaziy qimmatli qog'ozlar, raqamli valyutalarni sotib olish uchun kreditlar, kriptovalyutalar va tokenlarni sug'urtalash, kriptovalyutalar va raqamli moliyaviy aktivlar uchun hosilalar va boshqalar, xalqaro raqamli valyuta bozorida kotirovka qilinadi.

Xalqaro raqamli valyuta bozori mahsulotlari, xizmatlari va vositalari bir vaqtning o'zida ba'zi ishtirokchilar uchun moliyaviy aktivlarni va xalqaro raqamli valyuta bozorining boshqa ishtirokchilari uchun moliyaviy majburiyatlarni yaratadigan tegishli shartnomalar (faqat raqamli shaklda) (kriptovalyutalardan tashqari barcha xalqaro raqamli valyuta bozori mahsulotlari, xizmatlari va vositalari uchun) va buning natijasida moliyaviy aktivlar paydo bo'ladi ba'zi bozor ishtirokchilari uchun, moliyaviy majburiyatlar Markaziy bankning raqamli valyutasi boshqa ishtirokchilari uchun (kriptovalyutalar uchun) yuzaga kelmaydi.

Milliy raqamli valyuta bozori bu boshqa mamlakatlarga ta'sir ko'rsatadigan pul oqimlari bilan birga kelmaydigan raqamli valyutalar, tegishli mahsulotlar, xizmatlarni sotib olish va sotish bo'yicha bir mamlakatda bozor ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlarni tashkil etishga aytiladi. Xorijiy operatsiyalar bo'yicha milliy raqamli valyuta bozorlaridan ajratilgan xalqaro raqamli valyuta bozori barcha milliy raqamli valyuta bozorlarini xalqaro darajada bog'laydi. Bu shuni anglatadiki, raqamli valyuta bozorining ajralmas qismi bo'lib, u turli xil raqamli valyutalardan foydalanadigan mamlakatlar o'rtasida pul oqimlarining harakatini ta'minlaydi. Xalqaro raqamli valyuta bozori, shuningdek, bir xil yoki turli mamlakatlarda bo'lishi mumkin bo'lgan milliy va xorijiy ishtirokchilar (rezidentlar va norezidentlar) o'rtasidagi munosabatlarni o'z ichiga oladi. Bunday munosabatlarning natijasi

raqamli valyutalardan foydalangan holda mamlakatga keladigan pul oqimlari yoki ular orqali boshqa mamlakatlarga yuborilgan pul oqimlari miqdorining ko'payishi hisoblanadi.

Xalqaro raqamli valyuta bozori raqamli valyuta bozori emas, chunki u milliy raqamli valyuta bozorlarining ichki operatsiyalarini istisno qiladi. Ushbu bozor raqamli valyuta savdosi va tartibga solish har bir mamlakatda yoki mamlakatlar guruhida alohida amalga oshirilganligi sababli iqtisodiy mavhumlikdir. Bunday savdo milliy va xorijiy raqamli valyutalarni o'z ichiga olishi mumkin va unda rezidentlar ham, norezidentlar ham ishtirok etishlari mumkin bo'ladi.

Xalqaro raqamli valyuta bozori milliy raqamli valyuta bozorlarining imkoniyatlarini kengaytiradi va raqamli valyutalardan foydalangan holda transchegaraviy pul oqimlarini ko'paytirish uchun sharoit yaratadi. Bundan tashqari, milliy raqamli valyuta bozorlari har doim ham o'z ishtirokchilariga kerakli raqamli valyutalar va tegishli mahsulotlar va xizmatlarni taqdim eta olmaydi. Ushbu muammolarni barcha raqamli valyutalar sotiladigan xalqaro raqamli valyuta bozori hal qilishi mumkin.

Raqamli valyutalarni sotib olish va sotishni ta'minlashning bir qismi sifatida xalqaro raqamli valyuta bozori xalqaro bozorning ajralmas qismi bo'lib, uning aksariyat funksiyalarini bajaradi:

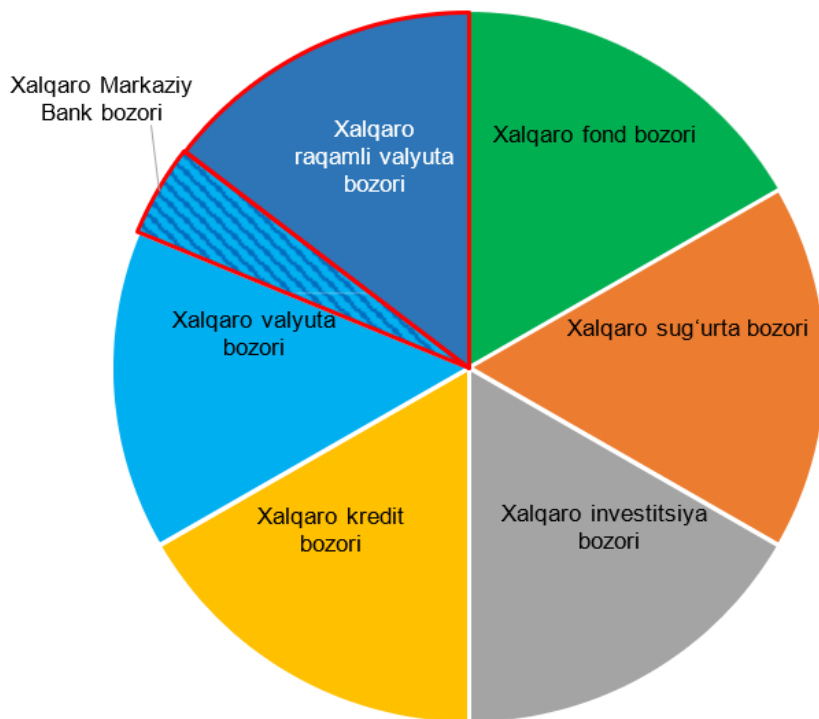
- pul oqimlarini akkumulyatsiyalash orqali jamg'arma shaklida to'plash va ularni raqamli valyutalarga qisqa muddatli investitsiya qilish;
- talab va taklif qonuniga muvofiq raqamli valyutalar narxlarini shakllantirish;
- xalqaro raqamli valyuta bozori ishtirokchilarini uning faoliyati to'g'risida xabardor qilish;
- raqamli valyutalardan foydalangan holda xalqaro operatsiyalar uchun sharoit yaratish;
- spekulativ xalqaro raqamli valyuta bozori funksiyasi;
- xalqaro raqamli valyuta bozori yuzaga keladigan risklarni sug'urtalash.

Xalqaro raqamli valyuta bozori xalqaro moliya bozorining bir qismi bo'lib, turli xil raqamli valyutalar va tegishli mahsulotlar va xizmatlarni sotib olish va sotishni amalga oshiradigan o'zaro bog'liq va segmentlar tizimi bo'lgan o'z tuzilishiga ega: kriptovalyutalar, raqamli moliyaviy aktivlar, Markaziy qimmatli qog'ozlar, kriptovalyutalar va tokenlar uchun hosilalar, sug'urta Markaziy bankning raqamli valyutasi ishtirokchilariga kredit berish uchun kriptovalyutalar va tokenlardan iborat. Xalqaro raqamli valyuta bozori tuzilishi 1-rasmda ko'rsatilgan.

1-rasm: Xalqaro raqamli valyuta bozorining segmentlari ^[6]

2-rasmda Xalqaro raqamli valyuta bozorini qo'shgan holda xalqaro moliya bozori tuzilishi ko'rsatilgan. Xalqaro raqamli valyuta bozori segmentlaridan biri bo'lgan xalqaro Markaziy bank bozori ham xalqaro valyuta bozoriga kiritilgan, chunki Markaziy banklarning raqamli valyutalari pulning yangi (raqamli) shakli hisoblanadi. Xalqaro raqamli valyuta bozorining segmentlarini tanlash sotiladigan raqamli valyutalar va tegishli mahsulotlar va xizmatlarning xususiyatlariga bog'liq.

2-rasm: Xalqaro moliya bozori segmentlari ^[7]

Xalqaro raqamli valyuta bozori segmentlarining chegaralari mobil va o'zaro bog'liq bo'lib, ularning ba'zilari boshqa xalqaro moliya bozori segmentlari bilan tarmoqlararo mahsulotlarga ega. Xalqaro raqamli valyuta bozori raqamli valyutalar, tegishli mahsulotlar va xizmatlar savdosini tartibga solish va nazorat qilish imkoniyati prinsipiga muvofiq tuzilishi mumkin. Tartibga solinadigan bozorlarga xalqaro Markaziy bank bozori kiradi; qisman tartibga solinadigan bozorlarga xalqaro token bozori, xalqaro raqamli valyuta bozori ishtirokchilari uchun xalqaro kredit bozori va xalqaro raqamli valyuta bozori ishtirokchilari uchun xalqaro sug'urta bozori kiradi; tartibga solinmagan bozorlarga xalqaro kriptovalyuta bozori kiradi. Institutsional nuqtayi nazardan, xalqaro raqamli valyuta bozori raqamli valyutalar bilan bog'liq mahsulotlar va xizmatlarni taqdim etadigan blokchaynga asoslangan axborot tizimi to'plamidir. Bu shuni anglatadiki, xalqaro raqamli valyuta bozori tuzilishini ushbu bozor ishtirokchilari ham belgilashi mumkin. Ikkinchisini quyidagicha tasniflash mumkin:

- maqsad bo'yicha: tadbirkorlar, spekulyantlar, vositachilar, xedjerlar va valyuta-moliyaviy nazorat va tartibga solish organlar;
- ishtirok etish turi bo'yicha: bevosita va bilvosita ishtirokchilar;
- ishtirok etish maqsadlari va sabablari uchun: xedjerlar va spekulyantlar;
- investorlar turi bo'yicha: xususiy investorlar va institutsional investorlar.

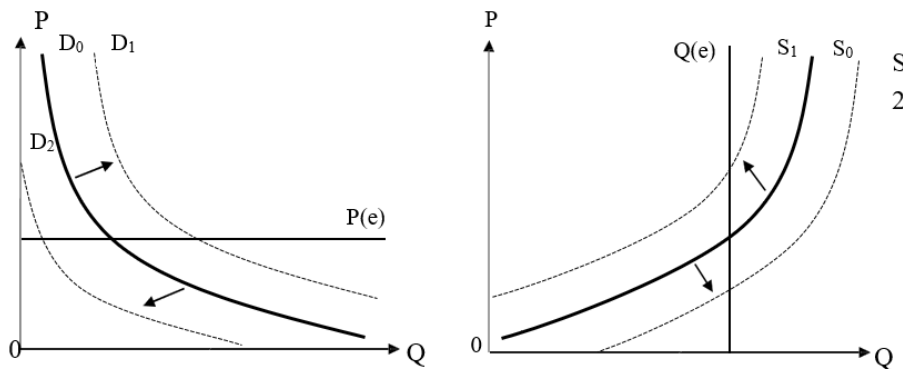
Tadbirkorlar bozor ishtirokchilari bo'lib, ularning asosiy maqsadi tovarlar va xizmatlar uchun to'lovlarni amalga oshirish uchun raqamli valyutalardan foydalangan holda operatsiyalarni amalga oshirishdir. To'g'ridan-to'g'ri ICO ishtirokchilari xalqaro raqamli valyuta bozori orasida blokchaynga asoslangan axborot tizimi foydalanuvchilari, Markaziy bank egalari, kriptovalyuta konchilari va ICO tashkilotchilari va investorlari bor, boshqa barcha bozor ishtirokchilari esa bilvosita hisoblanadi. Xedjerlar xalqaro raqamli valyuta bozorining ishtirokchilari bo'lib, ular raqamli valyutalar va o'z hisoblaridagi mablag'lar bilan operatsiyalarni sug'urta qiladilar. Spekulyantlar-bu raqamli valyutalarning valyuta kursi qiymatidagi farq shaklida foyda olishga intiladigan xalqaro raqamli valyuta bozori ishtirokchilariga aytiladi. Xususiy investorlar esa raqamli valyutalar va tegishli mahsulotlar va xizmatlar bilan operatsiyalarni amalga oshiradigan shaxslar, institutsional investorlar esa raqamli valyutalarga sarmoya kiritadigan yuridik shaxslardir. Ikkinchisiga, venchur fondlari, kriptovalyuta fondlari, sug'urta va investitsiya kompaniyalari kiradi.

Agar xalqaro raqamli valyuta bozorini miqdoriy, sifat va evolyutsion jihatlar nuqtayi nazaridan ko'rib chiqsak, bu raqamli valyutalarni sotib olish va sotish, chiqarish va muomalaga chiqarish bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar to'plamidir. Xalqaro raqamli valyuta bozori moliya bozorining ajralmas qismi bo'lib, xalqaro kriptovalyuta bozori, xalqaro token bozori, xalqaro Markaziy qimmatli qog'ozlar bozori, xalqaro raqamli valyuta bozori ishtirokchilari uchun xalqaro kreditlash bozori va xalqaro raqamli valyuta bozori ishtirokchilari uchun xalqaro sug'urta bozoridan iborat. O'z navbatida, xalqaro Markaziy bank bozori ham xalqaro valyuta bozorining bir qismidir.

Xalqaro raqamli valyuta bozori xususiy tashabbuslar darajasida ham, davlat darajasida ham faol ravishda diversifikatsiya qilmoqda va kelajakda uning rivojlanish vektori Markaziy banklarning markaziy qimmatli qog'ozlarni qanchalik faol amalga oshirishi va global iqtisodiyotni modernizatsiya qilish uchun ularning texnologik afzalliklaridan foydalanishiga bog'liq bo'ladi.

Xalqaro raqamli valyuta bozori ta'sir qiluvchi omillarni talab omillari va taklif omillariga bo'lish kerak. O'z navbatida, ushbu omillar guruhlarini narx bo'lmagan omillarga bo'linadi. Agar talab va taklifning narx omillari o'zgarishsiz qolsa, xalqaro raqamli valyuta bozorida muvozanatga erishiladi. O'z navbatida, B ilovasida keltirilgan omillar kuchining o'zgarishi xalqaro raqamli valyuta bozoriga talab va taklifni kamaytiradi yoki oshiradi. 3-rasmda Xalqaro raqamli valyuta bozori uchun talab va taklif qanday o'zgarishi ko'rsatilgan.

3-rasm: Xalqaro raqamli valyuta bozorida talab va taklif ^[8]

Xalqaro raqamli valyuta bozorining tuzilishi va ishtirokchilarini ko'rib chiqqandan so'ng, ushbu bozor ishtirokchilariga xos bo'lgan risklarni aniqlashtirish kerak. Kriptovalyutalar va tokenlardan foydalanish va muomalasi jahon iqtisodiyoti uchun sezilarli salbiy ta'sirlar bilan bog'liq bo'lib, ular yuqori o'zgaruvchanlik, foiz stavkalarining o'zgarishi, ularning huquqiy maqomi, faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari va kriptovalyutalardan foydalanish bo'yicha mavjud noaniqlik tufayli yuzaga keladi. Ayrim holatlarda foydalanuvchilar tomonidan noqonuniy maqsadlarda, taqiqlangan tovarlar va xizmatlar, shuningdek pul yuvish kabi holatlar bo'ladi. Bundan tashqari, noto'g'ri Markaziy Bank modelining joriy etilishi tufayli bank sektorida inqiroz hodisalarining paydo bo'lishi bilan bog'liq risk ham mavjud:

- shartnomadagi farq tufayli yangi narx belgilash (belgilangan foiz stavkalari bo'yicha);
- yangi narxni belgilash (o'zgaruvchan foiz stavkalari bilan);
- hosilaviy egri chizig'ining shakli va qiyaligidagi o'zgarishlar;
- kriptovalyutalar va tokenlar uchun variantlar bilan yuzaga keladigan o'zgaruvchanlik.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot asosida xulosa qilib aytishimiz mumkinki, xalqaro raqamli valyuta bozori ishtirokchilari uchun risklar orasida raqamli valyutalarga sarmoya kiritishning noaniqligi bilan bog'liq bo'lgan mamlakat riski mavjud bo'lib, ularning narxi ko'p jihatdan iqtisodiy vaziyatga, pul-kredit siyosatiga va ma'lum bir mamlakatning siyosiy qarorlariga bog'liq. Misol uchun, Xitoy vaqti-vaqti bilan xalqaro raqamli valyuta bozori ishtirokchilariga cheklolar qo'yadi, bu birinchi navbatda kriptovalyutalar va raqamli moliyaviy aktivlar bilan bog'liq. Bu Xitoyning siyosiy qarorlari sezilarli darajada kriptovalyutalar qiymatiga ta'sir qiladi. Afzalliklar bilan bir qatorda raqamli valyutalarning kamchiliklari ham bor. Eng asosiy kamchiliklardan biri – dasturiy ta'minot xavfsizligi bilan bog'liq. So'nggi yillarda ommaviy axborot vositalarida e'lon qilinayotgan ma'lumotlar buzilishi bilan bog'liq xabarlarini hisobga olib aytish mumkinki, axborot xavfsizligi chindan ham jiddiy muammo bo'lib turibdi. Moliyaviy texnologlar yangi kriptografik tizimlarning va'dalariga qaramay, yangi tizimning shaffoflik, barqarorlik va ishonchlilik jihatidan mukammallikka erishishi uchun yana 5–10 yil vaqt ketishi mumkinligidan ogohlantirmoqda. Qolaversa, davlatlar yoki mustaqil auditorlik tashkilotlari nazorati ostida bo'lmagan kriptovalyutalarning noqonuniy faoliyatlarda qo'llanilishi ham juda muhim va xavfli masala bo'lib qolmoqda.

Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF) tomonidan oktyabr oyida e'lon qilingan hisobotda zarur qonuniy tartiblarga ega bo'lmagani sababli Markaziy bank raqamli valyuta tizimlarining (CBDC) noqonuniy moliyalashtirishga yo'l ochib berishidan va mahalliy hokimiyat organlarining kapital oqimini nazorat qilishini qiyinlashtirishidan xavotir olinayotgani bildiriladi.

Hisobotda, shuningdek, tegishli xavfsizlik choralarisiz raqamli valyutalarning iste'molda qo'llanishi markaziy banklar samaradorligini susaytirishi mumkinligi aytiladi. Yana bir muhim ogohlantirishlardan biri pul-kredit siyosatidagi zaiflik valyutalarni beqarorlikka olib borishi bilan bog'liq.

Raqamli va kriptovalyutalar epidemiyaning chuqur iqtisodiy ta'sirini yo'qotish va pandemiyadan so'ng paydo bo'la boshlagan yangi moliyaviy imkoniyatlarga hozirlik ko'rgan dunyo iqtisodiyoti uchun xatarlardan qochish yo'lidagi jiddiy imkoniyatlaridan biri sifatida ko'rilmogda. Mana shunday vaziyatda markaziy banklarning o'z raqamli valyutalarini chiqarishi o'zgaruvchan texnologiyalar bilan hamnafas bo'lish va iste'molchilarni yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlardan himoya qilish nuqtayi nazaridan foydali bo'ladi.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

1. Исаев М. Е. Функции электронных денег / М. Е. Исаев // Известия высших учебных заведений. Серия: Экономика, финансы и управление производством. – №4. 2011. – С. 13–16.
2. Кочергин Д. А. Интерпретация электронных денег и оценка их влияния на денежно-кредитную систему / Д. А. Кочергин // Финансы и кредит. – №13(181). 2005. – С. 29–39.
3. Глазьев С. Ю. Криптовалюты как новый тип денег / С. Ю. Глазьев, Р. С. Глазьев. // Евразийская интеграция: экономика, право, политика. – № 1. 2018. – С. 4-17. – ISSN 2073-2929.
4. Жариков М. В. Режим параллель. Жариков // Мир экономики и управления. № 4. Том 19. 2019. – С. 5–13. – ISSN 2542-2542. – М.-0429.
5. Carapella, F. Central Bank Digital Currency: A Literature Review / F. Carapella, J. Flemming // FEDS Notes. Washington : Board of Governors of the Federal Reserve System. – 2020 – № 1. – P. 3–7.
6. Hill, B. Blockchain Quick Reference: (2018). A guide to exploring decentralized blockchain application development / B. Hill, S. Chopra, P. Valencourt // Packt Publishing Ltd. – 2018. – P. 101. – ISBN 9781788995788.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.